

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2015

MEMORANDAMU

MARAGA: 70

Memorandamu uyu u na masiatari a 8.

KHA VHA PFESESE

- Memorandum uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha ambadzifhele nga wothe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandum uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musu u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO

NDAELA KHA VHATOLI/VHAMAKI

Maga a u tola/maka tholokanyondivho

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhaki ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musu vhukhaki honoho vhu tshi thithisa kupfesesele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhaki vhu di fanela u sumbedzwa).
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo luwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha luwe luambo lwo shumiswaho kha tshibveledzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedzea.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho**, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/Thikhedzo/Thuṭhuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa NDI ZWONE/A SI ZWONE kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/Thikhedzo/Thuṭhuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musu phindulo ya ipfi lithihi yo lavhelelwa hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga **tenda fhedzi** ipfi lo lavhelelwaho lo talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musu mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekedzwa, kha vha make **fhedzi** mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudziso dza u nanga, kha vha tangedze ZWOTHE-ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 1**TSHIBVELEDZWA TSHA A:**

- 1.1 Zwi tshilaho shangoni zwi toḁa maḁi, √ a dovha a vha na masiandaitwa a si avhuḁi kha liḁwe sia.√ (2)
- 1.2 Kudzulele kwa miḁi kune kwa vhonadza tshivhumbeo tsha ḁorobov√ na uri vho fhaḁa nḁu khulu dza phera dzo bebanaho.√ (2)
- 1.3 Wo fhambana na miḁwe ngauri wo fhaḁwa hu si na thendelo i bvaho ha masipala sa zwine mulayo wa toḁa zwone. √√ (2)
- 1.4 Nga u ḁibwela maḁiv√ vha vhea na mathannnge√ avho naho hu songo vha na ḁisedzo ya maḁi. (2)
- 1.5 A hu na thuso ye vha i wana u bva ha masipala, nge vha fhaḁa miḁi yavho vha songo tendelwa.√√ (2)
- 1.6 Muḁwali u toḁa u kaidza vhathu uri vha fanela u thetshelesa masipala/vhurangaphanda musi vha tshi ḁewa mulayo/Vhathu kha vha dzule he vha randelwa hone vha si dzhie mavu nga u hwamula.√√ (2)
- 1.7 Vhathu vha sa ḁhonifhi masipala wavho.
Vhathu vha re na lunyadzo.
Vhathu vha re na swili.
Vhathu vho pfumaho vhane vha ita zwithu nga ḁdila ine vha funa.
(Tshithihi fhedzi) √
Ngauri vha langwa nga lupfumo. √√ (3)
- 1.8 B. Ndi vharudi vha no vhoḁha ḁhoho i sa remi.√ (1)
- 1.9 Hai. A zwi ḁanganedzei ngauri roḁhe ri tea u tevhedza mulayo – mushayi na mupfumi. √√

KANA

- Ee. Vhathu vha re na zwavho kanzhi vha ita zwine vha funa vha sa pfi muthu/vhurangaphanda. √√ (2)
- 1.10 Ndi a vha pfela vhuḁungu ngauri vho tshinyalelwa nga ndaka nnzhi ngeno vhaḁwe vhavho vho lovha.√√

KANA

- A thi vha pfeli vhuḁungu ngauri vho kaidzwa vha si pfe vhurangaphanda.√√
(Na zwiḁwe zwi pfallaho). (2)

- 1.11 - Hu vhonele maḁi manzhi
 - Ho wa dzinndu dzi tshi mbwandamela maḁini
 - Ho kumbuludzwa dzibada.
 (Zwivhili fhedzi). √√ (2)
- 1.12 - Vhathu avha vha do kundelwa fhethu ha u dzula
 - Vha tshinyalelwa nga thundu na zwifhato
 - Vhuendi vhu do kondelwa u dzhena na u bva kha muvhundu uyu.
 (Zwivhili zwi pfallaho).√√ (2)
- 1.13 Mufodi u khou eletshedza vhataleli uri vha tshi toda fhethu ha u dzula kha
 vha sedze uri hu vhe fhethu ha tsiredzo kha khombo ya zwiwo zwa
 mupo.√√ (2)
- 1.14 Ndo vha ndi tshi nga toda thuso ya u lugiselwa dzibada na u vusuludzelwa
 dzinndu khathihi na u thivhela maedza othe ane a nga vhanganga u endeledza
 ha phanzi heyi.√√

KANA

- Ndo vha ndi tshi nga nanga u pfuluwa u shavhisa vhutshilo hanga khathihi
 na u tshinyalelwa nga ndaka.√√ (2)
- 1.15 Hothe ho vha na u tshinyadzwa ha ndaka na vhupo nga nthani ha maḁi
 manzhi.√√ (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO

Ndila ya u maka manweledzo:

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
  - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
  - Maraga 3 ndi dza luambo.
  - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga musu mulingiwa a songo anulula maipfi o tou ralo:**
  - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
  - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
  - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musu mulingiwa o anulula maipfi o tou ralo:**
  - Khouthesheni dza u bva kha 6–7: ni songo avhela maraga dza luambo
  - Khouthesheni dza u bva kha 1–5: avhelani maraga 1 ya luambo

PFESANI:

- **Tshivhalo tsha maipfi:**
  - Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho. Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwa tsho khakhea. Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re ntha ha tshivhalo tsho tetshelwaho vha litshe ayo mañwe a manweledzo o salaho.

MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU

Kha vha shumise mbuno khulwane dzi tevhelaho dzine mulingiwa a tea u dzi shumisa kha manweledzo sa **tsumbandila**.

Mbuno inwe na inwe dza sumbe (7) i pfallaho i tea u avhelwa maraga i kha phara. (Mafhungo na/kana zwipida zwa mafhungo zwi tea u anana.)

	KHOUTHESHENI		MAIPFI AWE/MBUNO
1	Vho Lidzhegu ndi mulimi ane a vha na tsimu ya maafukhada avhudi kha mutakalo wa vhatu. Lushaka lu dovha lwa wana mapfura a u dola khao.	1	Maafukhada ndi mutshelo wavhudi kha mutakalo wa muthu.
2	Vho Magagule ndi mulimi wa matamatisi ane a shumiswa u dzangela miroho u ya nga u fhambana hayo. Vha limavho na matamatisi a u ita dzhamu.	2	Matamatisi a dzangela miroho u ya nga u fhambana na u ita dzhamu.
3	Nga tshilimo Vho Lidzhegu vha lima gorou ine ya bvedza fulauru ya marotho, magwinya, zwikontsi, mabantsi na mikapu ine ya liwa maduvha ano nga matsheloni.	3	Gorou i ita fulauru ya marotho na mikapu.
4	Vho Magagule nga fhala vhe a thi fhirwi ngauri nga thungo vha na tsimu ya manngo ane vha rengisa, o vhibvaho na a mukusule.	4	Manngo a a rengiswa sa mutshelo wo vhibvaho na wo omiswaho.
5	Vhuvhili ha avha vhatu vha dovha hafhu vha lima mavhele tshone tshililelwa tsha ndeme u fhirisa zwothe. Tshikoli vha rengisa tshi tshee tshitete	5	Mavhele a bvedza mugayo/vhukhopfu na tshikolo.
6	Masimu a avha vhavhili o tingeledzwa nga miri ya mipaini na mibomo ine ya thusa kha mabulannga na matanda a midagasi na dzithingo.	6	Mipaini na mibomo i ita mabulannga na matanda.
7	Mafulufulu a avha vhavhili a pfukela na kha u lima luguli lune lwa bvedza harane ine ya ita malabi a zwiambaro.	7	Luguli lu ita harane ya malabi a zwiambaro.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Maafukhada ndi mutshelo wavhudi kha mutakalo wa muthu na kha u bvedza mapfura.√ Matamatisi a dzangela miroho u ya nga u fhambana hayo uri i difhe.√ Gorou i ita fulauru ine ngayo ra ita marotho na mikapu.√ Manngo a a rengiswa sa mutshelo wo vhibvaho kana wo omiswaho.√ Mavhele a bvedza mugayo/vhukhopfu vhune ngaho ra wana vhuswa.√ Mipaini na mibomo i ita mabulannga a fanitshara yavhudi na u thusa kha u ita mapala a midagasi na a dzifounu.√ Luguli lu ita harane ya malabi a zwiambaro.√ [Maipfi:86]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:

10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka KHETHEKANYO YA C:

- Mupeleto:
  - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nnda ha musu vkhakhi uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
  - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vkhakhi ha mupeleto vhu tea u newa ndatso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
  - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhadalo.

MBUDZISO YA 3: KHUNGEDZELO

- 3.1 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha u kunga vhaendelamashango uri vha vhe na lutamo lwa u enda madini vha sa ofhi tshithu.√√ (2)
- 3.2 Ndi mbudziso ya rethoriki/Tshiga tsha u vhudzisa√
Tshi khou shuma u vhidzelela/kunga vhaendelamashango.√ (2)
- 3.3 Li ri disela muhumbulo wa uri afha zwikepeni hu wanala zwiliwa zwa u difha.√ (1)
- 3.4 C. masalela a do fara madula. (1)
- 3.5 Ndi muhumbulo wa uri vhakungedzelwa vha songo kundwa nga u wana tshithu vho dzula natsho henefho/tshi wanalaho henefho.√√ (2)
- 3.6 Ee, yo kona u swikelela ndivho yayo nge ya bvisela khagala mulaedza ngauri mafhungo na tshifanyiso tsha tshikepe zwi a tutula dzangalelo la vhatu/yo swikelela thekeniki dza khungedzelo. √√

KANA

Hai, ngauri ha ngo sumbedza mutengo na vhuyo ha tshikungedzelwa.√√
(Kana zwiwwevho zwi pfallaho).

(2)
[10]

MBUDZISO YA 4: KHATHUNI

- 4.1 Muoli u tana vhathu vhane vha khou newa zwiliwa zwa nga masiari.√√ (2)
- 4.2 Vhushaka vhu re hone ndi ha vhatholi na mushumi/vharengi na vharengisi/vhabebi na riwana.√ Ngauri hu vhone hu mudini/khefina.√√ (3)
- 4.3 D. Vha no khou thetshesela muambi.√ (1)
- 4.4 U tutula dzangalelo la u la zwiliwa zwi difhaho/u dikhoda uri mubiki u tou vha makone kha mushumo wawe.√√ (2)
- 4.5 I a tangedzea, ngauri hu vhone hu na u shumisana havhudi na thonifho vhukati ha avho vhathu.√√ (2)
- [10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

- 5.1 Ndi liedzamuthu/lifanyamuthu.√ (1)

5.2

Fhungodavhi	Lushaka lwa fhungodavhi
A Mililo i a nanga	Fhungodavhitsinde√
B Musi hu tshi fhisesa	Fhungodavhi la lidadzisi la tshifhinga, li dadzisa 'nanga' kha Av
C Uri li sumbedze vhuhali halo	Fhungodavhi la ndivho. √

(3)

- 5.3 Thusothanzi.√
Mashudu o thuswa nga vha **thusothanzi**, arali zwi songo ralo ndi muso o nwela kotho bambeloni.√ (2)
- 5.4 Rabulasi o ri ov pfa o tou noka muso a tshi vhona mitumbu ya zwifuwo zwawe.√ (2)
- 5.5 Muvhuso wo tahisa mulevho wa uri ane a wanala a tshi khou fhisa daka u do tangana na ndou i tshi dzwala.√ Maipfi aya a sumbedza uri muvhuso u na maanda a u kaidza nga u shumisa luambo kana maipfi a vhuhali.√ (2)
- [10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70